

İran Tarih Öğretiminde Türk Algısı (20. Yüzyıl)

Ümid Niayeş*

Giriş

Bugün İran, Türk cumhuriyetleri sırasında anılmasa dahi Türk dünya-sının ayrılmaz bir parçasıdır. 1000 yıl boyunca Türklerin yönettiği bu ülke Türkiye'den sonra en büyük Türk toplumuna sahiptir.

Ama nasıl olur da asırlar boyunca Türk hanedanlar tarafından yönetilen, tarihi büyük ölçüde Türklerle bağlı olan, nüfusunun büyük çoğunluğunu Türker teşkil eden bir ülkede öyle bir nesil yetişir ki, geçmiş tarihini Aryanlıkla sınırlandırır, bununla övünür ve Türk, Arap komşularına nefretle yaşar. Bu gelinen nokta, eğitim sistemi, özellikle de bilimsel temellerden daha ziyade duygusal-propaganda odaklı tarih derslikleri vasıtasıyla akıllıca yürütülmüş uzun bir ideolojik sürecin sonucudur.

Son yüzyılda İran'ın resmi tarihçiliği ırkçı temalar ve antik İran'a dönük bir altın çağ algısı ve özentisine dayanan temeller üzerine oturtulmuş, tarih bilimi millet yaratma ve kimlik inşa etme projesine hizmet gösteren araca çevrilmiştir. Bu yaşama İran'ın tarih derslikleri aracılığı ile topluma aşılacaktır. Ülkeyi yönetmiş hanedanlar ve şahlara soylarından dolayı görmezden gelme ve ya abartılı bakış muamelesi, Selçuklu ve Safevi Türk hanedanlarının Sasani devri İran'ın altın çağını yeniden diriltten hanedanlar olarak gösterilmesi ve b. bu tarihçiliğin bazı unsurlarıdır.

Aşırı ırkçı ve milliyetçi düşüncelerle Şah Rıza'nın himayesi altında İran'ın yeni tarihini yaratmaya başlayan Pehlevi devri tarihçileri İran tarihini Fars etnik unsurunun varlığı ile sınırlandırdılar ve Türklerin varlığını ve geçmiş tarihini çeşitli yollarla inkâr ettiler.

* Araştırmacı, Tebriz/İRAN, umidniayesh@gmail.com

DOI: 10.37879/9789751749994.2022.31

Örneğin Türk hanedanlarından bahsederken mümkün oldukça onların soy kökü hakkında konuşulmuyor, Türk sözü mümkün kadar az kullanılırdı. Hanedanların Fars kökenli vezirlerinin rolü daha abartılı gösterilir, Türklerin mimarlık ve sanat eserleri İran'ın sanat eserleri gibi kaleme alınırđ. İran Türklerinin aslında Hint-Avrupalı olduğu telkin edilirdi. Kaçarların hâkimiyeti dönemi, dolaysı ile de Türklerin hâkimiyeti nerede ise, İran tarihi için yüzkarası gibi gösterilirdi.

Böylece, İran'da Türk tarihi de, Türkçe kadar siyaset ve ideolojinin gölgesinde kalmış, hükümetler bu konuda her zaman kendi ideolojik algılarını topluma dayatmaya çalışmışlar.

Sonuç ise, çağdaş İran cemiyetinin toplumdaki Türklere bakış açısında, Türk geçmişı inkâr etmede, komşu halkalar özellikle de Türk dilli komşular, o cümleden Türkiye'ye karşı olumsuz tutumda kendini göstermektedir.

Muhtemelen bu baskılardan dolayı İran Türkleri arasında özellikle 1979 devriminden sonra ve son yıllarda kendi tarihlerine ilgi ve tarihi kendi açılardan araştırma meyilleri artmaktadır. İran Türklerinde belli bir aydın fikirli kesim hâkim tarih anlayışına meydan okuyor, resmi tarihçiliği sorguluyor ve onun tam aksi olarak kendi tarihlerini kendi milli kimliği temelinde yazıp topluma sunmaya başlamıştır.

Bu bildirinin ana konusunu araştırmak için 1928 yılından, yani İran'da ilk merkezleştirilmiş tarih dersliklerinin yazıldığı senelerden 2016 yılına kadar farklı dönemlerde eğitim bakanlığı denetiminde yayımlanan 38'in üzerinde tarih dersliyi incelenmiştir.

Bildiride aynı zamanda Türklerin kendi tarihlerini yazma çabalarına da yer verilmiştir.

1. Pehleviler Döneminin Resmi Tarih Dersliklerinde Türkler

1. 1. Hâkim İdeolojinin Pehleviler Dönemi'nin Resmi Tarih Dersliklerine Yansıması

Kaçarlar hâkimiyetinin son yıllarından başlayarak İran'ın ziyalı çevrelerinde egemen düşünceye çevrilen nasyonalizm ve arkaizm Rıza han hâkimiyete geldikten sonra(1925) devletin temel ideolojisi durumuna yükseldi ve İran'da yeni ulus devlet inşasında temel rol oynadı.

O devrin ziyalılarının büyük bir kısmının da desteğini arkasına alan hükümet eğitim, dil, geyim-kuşam da dâhil olmakla merkezileştirme ve birleştirme(aynılaştırma) politikalarını bütün alanlarda uygulamaya başladı.

Devrin ziyalılarınca milli birliye giden yol yalnız dil, ahlak ve geyim-kuşam birliğinden geçmekteydi¹

Bu süreçte ise Fars diline bütünleştirici fonksiyonu yüklenmekteydi. Farsça bütün ülkede yayılmalı ve Türkçe dâhil olmakla diğer dilleri bertaraf etmeliydi.

Pehlevi hükümetinin ilk yıllarında, bazı entelektüel çevreler hükümetin yürüttüğü asimilasyon ve Azerbaycan da dâhil olmakla Farsçanın etnik grupların yaşadığı tüm bölgelerde yayması siyasetlerini desteklemekle beraber Azerbaycanlı Türkleri sınır bölgelerden İran'ın iç arazisine göçürmeği ve oralarda Fars dilli halkları yerleştirmeği bile teklif etmekteydiler.²

Aşırı ırkçı ve milliyetçi düşüncelerle Rıza Hanın himayesi altında İran'ın yeni tarihini yaratmaya başlayan Pehlevi devri tarihçileri İran tarihini Fars etnik unsurunun varlığı ile sınırlandırdılar ve Türklerin varlığını, geçmiş tarihini çeşitli yollarla inkâr ettiler.

Azerbaycan Türklerine karşı bu tutumun temelinde hem de onların sınırın ötesinde, kuzey Azerbaycan ve Türkiye cumhuriyetinde yaşayan halkla aynı tarihi geçmiş ve soydan geldikleri, aynı dili konuştukları dayanırdı.

Bu yüzden de gerek hükümet, gerek egemen ziyalılar Farsçanın bu bölgede yayılması için ayrıca gayret göstermekteydiler.

Aynı devirden itibaren hükümetin de desteği ile İran'ın bazı aydınları Azerbaycan Türklerinin aslında Ari ırkından oldukları, dillerinin daha sonra Türkçeye çevrildiğini ispatlamaya çalışan teorik bir akın başlattılar.³

Bu istikamette Azerbaycan'ın bazı bölgelerinde konuşulan Tatça ve Talışça gibi İran menşeli diller geniş araştırmalar konusu oldu. Bütün bu araştırmaların temelinde ise Azerbaycanlıların tarihi açıdan İran dilli olduklarını, son asırlarda Türkleştiği, bu Türkleşmenin kimlik, soy ve ırk değişmesi yok, sadece Moğol-Türk ve Osmanlıların baskınları sonucunda baş veren basit bir dil değişimi olduğunu ispatlamaktı.

1 Zehra Hamedî, *Mebani-yi İdeoloji-yi Hakemiyet ve Tesir-i An Ber Motun ve Mevadd-i Dersi Der Esr-i Pelevi-yi Evvel*, Neşre Tarikhe İran, Tahran 2016, 2. bs., s. 20.

2 Hamedî, *age.*, s. 20.

3 Mahmud Afşar, "Meseleye Melliyet ve Vehdete Mellie İran", *Ayende*, S 8 (1927), s. 560.

Devrin eğitim bakanlığının düşüncesinde Türkçe çeşitli devirlerde İran'ı istila eden yabancılardan kalma, bertaraf edilmesi gereken acı bir anı idi.⁴ Ve tabii ki bu bakış açısı tarih derslikleri dahil olmakla bütün ders kitaplarının yazılmasında kendi etkisini göstermekteydi.

Pehlevi devri aydınları milli beraberliği ırk ve mezhep birliğinde ve bundan daha ziyade binlerce yıllık “gurur verici” ortak tarihte görmekteydiler.⁵ Onlar arkaizm odaklı nasyonalizmi topluma aşılıyarak ütopya gördükleri antik İran devrini yeniden canlandırmak arzusundaydılar; Arap, Türk ve Moğol istilalarının harap ettiği ütopya.

Tarih hem de bu bakımdan ayrıcalık ve önem taşımaktaydı. İran'ın ilk tarih dersliklerinin yazarlarından Muhammed Ali Foruği'nin fikrince İran'ın milli birliğini sağlayan bu ortak geçmişi canlı tutmak yalnız ve yalnız tarih eğitimi ile mümkün idi.⁶

Hükümetin tarih ve onun eğitimine verdiği önem Rıza Han Pehlevi'nin yazılarında da kendini göstermektedir. O, İran Türkmenlerinin yaşadığı bölgeyi ziyaretle bağlı yazdığı gezi yazısında “asırlar boyu çöller sürgünü olan, göçebeliliği hayat sloganı seçen bu kabilelerin okullarda masa arkasında oturup tarih ve coğrafi okuduklarını kendi gözlerimle görmek istiyorum” diyordu.⁷

Onun diğer bilimler değil de, titizlikle tarih ve coğrafi derslerini vurgulaması, hükümet için eğitim sisteminin ideolojik propaganda aracı olarak büyük önem taşıdığına göstergesidir.

Böylece Rıza Pehlevi saltanatı devrinde İran tarihinde ilk kez, milliyetçilik tonları olan resmi, devlet tarihçiliği yaratıldı. Hükümet çeşitli yollarla, özellikle de eğitim sistemi aracılığı ile bu resmi tarihi topluma yayıyor, kendi meşruiyet temellerini güçlendirmeğe çalışıyordu.⁸

4 Hamedî, *age.*, s. 196.

5 Hamedî, *age.*, s. 30.

6 Daryuş Rehmanian, “Der Peye Khodagahiye Tarikhiye İrânian”, *Mehrname*, S 18 (2011), s. 230-232; Muhammed Ali Foruği, “Mekame Ercmende Ferdovsi”, *Ermağan*, S 11 (1934), s. 752-754.

7 Reza Şah Pehlevî, *Sefernameye Khuzestan*, Sefername-yi Mazandaran, Bonyade Daryuş Homayun, Hamburg 2013, 2. bs., s. 291.

8 Ali Muhammed Terefdari, “Tarikhnegariye Nasyonalistiye Moasere İrân ve Payegozariye Ohame Tarikhye Mokaddes”, *Sure Endişe*, S 50-51 (2011), s. 223.

1. 2. Tarih Dersliklerinde Türkler

Pehlevi devrinin ilk tarih dersliklerinde İran tarihinin eğitimi Kiyani ve Pişdadi hanedanlarından başlayıp, Rıza Han devrine kadar devam ederdi, fakat daha sonra mitolojik devir çıkartılır ve Ari kabilelerin İran'a göçü başlangıç noktası olur.

Hanedanların soy kökü genelde İranlı-yabancı/işgalci gözlüğünden anlatılır,⁹ İranlı hanedanlardan abartılı şekilde bahsediliyor, onlara ait bölümlere daha fazla yer ayrılıyordu.¹⁰

Medler, Parslar, hatta mitolojik Kiyani ve Pişdadi hanedanlarına ait bölümlerde defalarca onların soy köküne atıfta bulunulurken,¹¹ bazı Türk hanedanların, özellikle de Safeviler'in soyları hakkında bilgi verilmiyor, adeta Türk oldukları gizletiliyordu.

Turanlılar veya Türkler İranlılarla her daim çatışmada olan "vahşi ve terbiyesiz" halk olarak gösterilir.¹² İran'ın antik büyüklüğü ve kültürel mirası ard-arda gelen gaddar Türk-Tatar kabilelerin hücumları yüzünden yok olma seviyesine gelip çıktığı iddia ediliyordu.¹³

Abbasiler devrinden konuşulurken hilafet divanında İranlıların yapıcı, Türklerin ise yıkıcı unsur olduğu algısı yaratılıyor. Abbasiler hilafetinin yıkılması Türklerin halifelerin nezdindeki nüfuzunun artması ile ilgilendiriliyor ve şöyle anlatılıyor: Hicri 4. yüzyıldan itibaren Türkler Abbasi halifeler nezdinde İranlıların sahip olduğu makama sahip olduktan sonra halifelere itinasızlık ettiler ve ülkeyi kargaşa bürüdü.¹⁴

Safevi ve Selçuklu Türk hanedanları Sasani devri İran'ın büyüklüğünü iade eden hanedanlar gibi gösteriliyor, övgü ile anılıyordu.¹⁵ Özellikle de Safeviler Arap işgalinden sonra İran'da ilk milli devlet gibi kaleme verilirdi.¹⁶

9 Ekber Tekizade, "Ekevame İrani ve Komiyet der Ketabbaye Dersiyeh Mekteb Ebtedayi", 14/05/2016, sa. 23.00, <http://anthropology.ir/article/3770.html>.

10 Hamed, *age.*, s. 257-258.

11 Tekizade, *age.*

12 Zekaolmoluk Foruği, *Tarihke Mokhtesere İran (Sale Sevvom ve Çaharom Medarese Ebtedayi)*, Metbuat, Tehran 1929, 10. bs., s. 33.

13 Cevad Mecdzade Sehba, *Tarih-i Umumi ve İran (Berayi sal-i Sevvom ve Debirestanha ez ruy-i Bername-yi Vezaret-i Mearef)*, Merkezi, Tehran 1938, s. 91.

14 Zekaolmoluk Foruği, *Tarih-i Mohtasar-ı İran ve Alem (Sal-i Pencom ve Şeşom Medares-i Ebtedayi)*, Elmi, Tehran 1929, 3. bs., s. 60-62.

15 Emir Ali Khan Kevim, *Tarih-i Sal-i Sevvom ve Çaharom-i Ebtedayi*, Terekki, Tehran 1928, s.37, 45.

16 Hamed, *age.*, s. 273.

1936. yılda basılan 5. ve 6. sınıf tarih dersliğinde Selçukluların Türk olduğu yazılır, İran'ı bütünleştiren hanedan gibi gösterilir.¹⁷ Aynı zamanda İranlı vezirlerin rolü abartılır ve Selçuklu devletinin tüm uğurları adeta İranlı vezirlerin ayağına yazılır.¹⁸ Sencer'in Oğuzlarla muharebesinden bahsederken "vahşi Goz" ifadesi kullanılır, Oğuzlar Türk ve fitneci tayfa olarak gösterilir.¹⁹ Kitapta gerek Gazneliler, gerek Harezmsaşahlar, gerekse de Atabeylerin soyları hakta hiçbir bilgi verilmemektedir.²⁰

5. ve 6. sınıflar için yazılmış yine başka bir tarih dersliğinde Safeviler devri İran milliyetinin yeniden doğuşu olarak değerlendiriliyor, Şah İsmail ve Şah Abbas hakkında övgü ile konuşuluyor.²¹ 1940 da basılmış 10. sınıf bir tarih dersliğinde ise Safevilerin İran'ın önemli ili Azerbaycan'dan oldukları hatırlatılır, "bizim ülkemizi bir daha büyüklük zirvesine" yükselttikleri yazılıyordu.²² 5. ve 6. sınıf tarih dersliğinde onların İran'da Sasaniler'den sonra en büyük devleti kurdukları, ülkede huzuru, kalkınmayı sağladıkları yazılır.²³ Soyları, Türk oldukları hakta hiçbir şey yazılmazken, Safevilerin düşmanlarının etnik kökleri yazılmaktadır- Çengiz Han soyundan gelen Özbek tayfasının reisi Şeybek Han ve Türk olan Osmanlılar. Kitapta Osmanlıların Türk olduğuna defalarca vurgu yapılır, Çaldıran mağlubiyetinden bahsederken adeta bir zafer sahnesi çizilir, abartılı ifadelere yer verilir, Şah İsmail ve İran ordusunun kahramanca vuruştıkları beyan edilir, destansı bir yazı üslubu kullanılır.²⁴ Şah Abbas İslam'dan sonraki İran'ın en büyük kralı olarak kaleme verilir, I. Darius ve I. Hüsrev Anuşiravan gibi antik devrin kralları ile eşleştirilir.²⁵

Timur kana susamış hükümdar gibi gösterilir. Sadece harbi işlerde yetenekli olduğu, İran'da ikametinin ülke yönetme adabını öğrenmesine yetecek kadar çok olmadığı yazılır.²⁶

17 Reşid Yasemi, *Tarih-i İran berayi Tedris Der Sal-i Pencom ve Şeşom-i Ebtedayi*, Maarif Bakanlığı, Tehran 1936, 7. bs., s. 70.

18 Yasemi, *age.*, s. 72-75.

19 Yasemi, *age.*, s. 75.

20 Yasemi, *age.*, 79, 81.

21 Khosrovpur, *Mecmue-yi Emir, Tarih-i Mohtasar-ı İran, Sal-i Pencom ve Şeşom*, Seadet, Tehran 1928, 3. bs., s. 72-77.

22 Zehra Hamedî, "Asibşenasiye Tedvine Kotob ve Mesaele Amuzeshiye Derse Tarikh der Doreye Reza Şah", *Motaleat-i Tarih-i Ferbengi (Pejubeş Name Encomene İrani-i Tarih)*, S 17 (2013), s. 36.

23 Yasemi, *age.*, s. 91.

24 Yasemi, *age.*, s. 92.

25 Yasemi, *age.*, s. 95.

26 Hamedî, *Mebani-yi İdeoloji-yi Hakemiyet ve Tesir-i An Ber Motun ve Mevadd-i Dersi Der Esr-i Pehlevi-yi Evvel*, s. 273.

Nadir Şah, İran ve dünyanın büyük kralları ile aynı sırada tutulur,²⁷ İran sınırlarını antik devirdeki sınırlara kadar genişlettiği vurgulanır.²⁸

Osmanlılar İran'a karşı eski devirlerden beri düşmanca tavır alan işgalci kavim gibi gösterilir. Türk tayfalarından olan Osmanlılar, Safevîlerin Şiiliğini bahane ederek her daim İran'a baskın yapıyorlardı diye yazılır.²⁹

Kaçar Türkleri devrinden tam karanlık bir tablo çizilirdi. Ülkeyi kargaşa bürümüş, özellikle de hanedanın son yıllarına doğru açlık, emniyetsizlik baş alıp gidiyordu. İnsanlar açlıktan ölüyor, hırsızlar ve eşkiya tarafından katlediliyordu.³⁰ İnsanlar “dünyanın ilk düzenli devletini yaradan bu tarihi ülkenin” yok olacağını düşünürken nihayet bir kurtarıcı-Rıza Han gelir ve İran'ı “tekerrar dünyanın güçlü ülkelerinden birine çevirir.”³¹

Rıza şah devrindeki tarihle bağlı bu tutum onun oğlu Muhammed Rıza Pehlevi devrinde de (1941 –1979) devam etti ve bu devre ait tarih dersliklerinde gerek dil üslubu, gerek mazmun bakımından temelli bir değişiklik görünmemektedir.

Kaçarların 150 yıllık hâkimiyeti devri İran ve İranlılara dert, bela, siyasi ve ekonomik sıkıntılardan başka hiçbir şey vermediği yazılır, onların gücü Safevîlerin tersine İranlı unsura değil de Türk unsuruna dayandığı yazılırdı.³²

Veyahut 1963 senesine ait 11. sınıf tarih dersliğinde Şah İsmail'in “tarihi” ihtilalinden önce İran'ın her daim “vahşi” Türk ve Tatar kabilelerinin istilasına maruz kaldığı, ülkenin her köşesinde “İranlı olmayan” kavimlerin hüküm sürdükleri yazılır; Moğollar, Timurlular, Türkmen Akkoyunlu ve Karakoyunlu devri İranlıların milli değerlerini, ahlak ve cengâverliklerini kaybettikleri üç asırlık karanlık devir olarak gösterilirdi.³³

Bu devirde Türkçe ve Moğolca sözlerin Fars diline geçmesi, ağır ve karmaşık metinlerin yazılması ve laf kalabalığı “tatlı” Farsçanın akıcılığı ve doğallığını bozduğu iddia edilirdi.³⁴

27 Kevim, *age.*, s. 51.

28 Yasemi, *age.*, s. 136.

29 Foruği, *Tarih-i Mohteser-i İran ve Alem*, s. 98-107.

30 Yasemi, *age.*, s. 120-121.

31 Yasemi, *age.*, s. 123.

32 Mohemmed Cevad Meşkûr, Esmayil Doletşahi, vd., *Tarih-i İran, Sal-i Sevvom-i Debi-restan*, Eğitim Bakanlığı, Tehran 1978, s. 76, 77.

33 Mohsen Heddad Nosertollah Hekimollahi, vd., *Tarih Barayi Sal-i Pencom-i Tabii ve Riyazi ve Hanedari*, Eğitim Bakanlığı, Tehran 1963, s. 28, 29.

34 Hoseyn Mehbubi Erdekani, Mohemmed Esmayil Rezvani, vd., *Tarih Barayi Sal-i Çaba-*

Şiiliğe milli boyut verilir, Zerdüştlük Sasaniler devleti için ne idiye, Şiilik de Safeviler için aynıydı denir,³⁵ Safevi şahlarının bu dini aslında Osmanlılara karşı direniş, İranda milli birlik yaratma ve ülke bağımsızlığını güvence altına alma amacı ile yaydıkları ileri sürülür.³⁶ Çaldıran muharebesinin sebepleri anlatılırken Şah İsmail ve Şiiliğin git-gide artan gücü, İranlıların Şiilikten doğan güç ve birliyi Osmanlı sultanını korkutmağa başlar ve kendi imparatorluğunu tehlikede gören sultan İran'a hücum eder diye yazılır. Muharibe hakkında hamaset içerikli cümlelerle Safevi ordusunun mağlubiyetinin hafifletilmesine çalışılır.³⁷ Şah Abbas Safevi halkın kaygısına kalan büyük kral olarak gösterilir, onun saltanatı İran tarihinin en gurur verici devrilerinden biri olduğu savunulur. Kendi oğlunu öldürmesi bile aşırı derecede halkın geleceğini düşündüğünden dolayı baş verdiği telkin edilir.³⁸

Nadir Şahın Türk kökü hakkında hiçbir bilgi verilmeden onun İran'ın kurtuluşu ve kadim ihtişamını geri kaytarmak için başkaldırdığı yazılır, İran düşmanlarını bozguna uğratan büyük İran kralı diye takdim edilir.³⁹

Gerek Safevi, gerek Avsar sülalelerinin Türklüğü konusunda hiçbir şey yazılmazken Kaçarlar bölümünde onların Orta Asya'dan göçüp gelmiş Türkmen tayfası olduğu vurgulanır.⁴⁰

Rıza Şah hakkında konuşurken onun "necip İranlı" soyundan olduğu yazılır.⁴¹

Yine 1972 yılına ait 12. sınıf tarih dersliğinde Farabi, İbn-i Sina, Birüni gibi Türk olan veya soy kökleri hakkında kesin bilimsel kanıt bulunmayan Orta Asya'nın bilim insanları İranlı olarak gösterilir,⁴² İranlıların bütün bilimlerde büyük zekâ sahibi olduğu, İslam medeniyetinin İranlılar tarafından zenginleştiği telkin edilerek İslam medeniyetinin aslında Arapça ile bir-birine bağlanan İran, Yunan, Rum, Mısır ve Süryani düşünce, kültür, sanat ve biliminden başka bir şey olmadığı öne sürülür.⁴³

rom-i Tabii ve Riyazi ve Hanedari, Eğitim Bakanlığı, Tehran 1972, s. 75.

35 Meşkûr, *age.*, s. 6.

36 Heddad, *age.*, s. 5, 28.

37 Heddad, *age.*, s. 4.

38 Heddad, *age.*, s.14.

39 Heddad, *age.*, s. 41, 47.

40 Heddad, *age.*, s. 59.

41 Mohsen Heddad Nosertollah Hekimollahi, vd., *Tarih-i Cihan Barayi Sal-i Şeshom-i Edebi (Tarih-i İran)*, Eğitim Bakanlığı, Tehran 1957, s. 225. Pehlevi sülalesinin Türk Kaçarların tersine İranlı-Ari ırkına intisap etmesi o devrin siyasetçileri ve ziyalıları tarafından da vurgulanırdı, Muhammed Rıza Pehlevi, Rıza Han hakkında "atam Türk soyundan gelen Kaçarlardan farklı olarak asıl İranlı ırkından idi," diyordu.

42 Mehbubi Erdekani, *age.*, s. 18.

43 Mehbubi Erdekani, *age.*, s. 20, 21.

Aynı kitapta Gazneli Sultan Mahmut'tan bahsederken onun İran halkının özgürlükçü ruhuna hizmette bulunamadığı, Türk ırklı ve aşırı Sünni olduğundan dolayı Farsça ruhunun zarifliğini idrak edemediği yazılarak ırkçı bir tutum sergilenmektedir.⁴⁴

Türklerin yöneticilik kabiliyetini küçümseme, onların zafer ve uğurlarını Fars devlet adamları ayağına yazma İran tarih dersliklerinde yer-yer görünmektedir.

İran'da hüküm süren Türk soylu hanedanların askeri gücü Türklere dayansa da, yönetim İranlı unsurun elinde olduğu yazılarak Türklerin idareciliği başaramadıkları için ülkeyi yönetmeği İranlı vezirler ve devlet adamlarına vermekten başka çareleri olmadıkları iddia edilir.⁴⁵

Selçuklu Sultan Toğrulun, Bağdat'ı fethetme dahil bütün uğurlarını aslında İranlı vezirinin beceri ve tedbirine borçlu olduğu yazılır.⁴⁶

Aynı bakış açısı tarih dersliklerinde aşağı yukarı diğer Türk şahları için de geçerlidir.

Moğolların İran'a hücumu Muhammed Harezşah'ın cehaleti, tedbirsizliği ve sert siyasetlerinin sonucu olduğu yazılır.⁴⁷

Oğlu Celaleddin Harezşah ise, bütün yiğitliğine rağmen tedbirden yoksun olduğu için İran halkına hizmet edemedi ve onun başkaldırışı Moğolların zulmünün artmasından başka bir sonuç doğurmadı diye yazılır.⁴⁸

Fath Ali Şah Kaçar'ın düşünce seviyesinin bir aşiret reisinin düşüncesinden daha üstün olmadığı iddia edilir.⁴⁹

Azerbaycan Türklerinin soy kökü hakkındaki resmi görüş de bazı tarih dersliklerinde aksini bulmaktadır. Örneğin 1978 yılına ait 11. sınıf tarih dersliğinde Azerbaycanlıların Safevilerden önce kadim İran dillerinden olan Azeri dilinde konuştukları yazılır. Fakat Safeviler Anadolu'dan gelen ve kendilerini destekleyen Şii Türkleri tatmin etmek için onların dilinde konuşur, Türkçeyi saray ve dini propaganda diline çevirir ve böylece sözü giden Türk kavimlerin etkisi ile Azerbaycan'da Türkçe tedricen Azericenin yerini alır diye iddia edilir.⁵⁰

44 Mehbubi Erdekani, *age.*, s. 55, 56.

45 Mehbubi Erdekani, *age.*, s. 89.

46 Mehbubi Erdekani, *age.*, s. 59.

47 Mehbubi Erdekani, *age.*, s. 72.

48 Mehbubi Erdekani, *age.*, s. 70.

49 Meşkür, *age.*, s. 23.

50 Meşkür, *age.*, s. 6, 7.

2. 1979 Yılı İslam Devrimi'nden Sonra Resmi Tarihlerde Türkler

2. 1. İdeolojik Alanda Değişiklikler ve Onların Dersliklere Yansımaları

Devrim sonrası İran'ın yeni devletinin ideolojik temelinde ümmetçilik ve İslami enternasyonalizm dayanırdı. İslami kimlik, milli kimliğin önüne geçti, milliyetçilik dahil Pehlevi devrinin bütün ideolojik temelleri sert eleştirisi konusu oldu. Milletçilik ve milli kimlik İslam'a ve ümmete karşı olduğu gösterilmeye çalışıldı.

İslam Devrimi'nin önderi ve İslam Cumhuriyeti'nin kurucusu Ruhullah Humeyni milliyetçiliğin İslam'a ve Allah emirlerine karşı olduğunu savunur, İran halkının milliyetçilik değil İslam'ı arzuladığını söylüyordu.⁵¹ Onun fikrinde İran halkını İranlı kimlikten daha ziyade İslami kimlik birleştirmekteydi.⁵²

Hatta devrimin ilk yıllarında bazı devrimciler milliyetçiliğin ve antik İran hayranlığının sembollerinden olan Pers İmparatorluklarından Ahameniş Hanedanı'nı kuran Kiros'un kabrini yıkmaya çalıştılar.⁵³

Devrimden sonra Türkler dâhil İran etnik gruplarının haklarını tanıma yönünde de yeni adımlar atıldı. Farsçanın yanında yerel ve etnik dillerin basını ve yayında kullanılması ve eğitimi ilk kez İran'ın anayasasında yer aldı ve yasal statü kazanmış oldu.⁵⁴

Yeni dönemde ders kitaplarının değiştirilmesine 1980-1981 eğitim yılında başlandı, temelli değişiklikler ise 1981-1982 eğitim yılında mümkün oldu ve yeni devletin ideolojik temelleri dersliklere yansıtıldı.⁵⁵

Dersliklerde İranlı ve Müslüman sözleri birlikte kullanılmaya başlandı (Müslüman İranlı) ve İslam'dan bağımsız İranlı kimliği reddedildi.⁵⁶

51 Sehifeye Emam Khomeyni, C XII, s. 334, 11/07/2016, sa. 22.40, <http://farsi.rouhollah.ir/library/sahifeh?volume=12&page=334>.

52 Sehifeye Emam Khomeyni, C IV, s. 508, 11/07/2016, sa. 22.40, <http://farsi.rouhollah.ir/library/sahifeh?volume=4&page=508>.

53 "Hemleyle Khamuşe Comhuriye Eslami Be Asare Temeddoniye İran Bastan", 24/11/2016, sa. 23.35, <https://tavaana.org/fa/آثار-جاستانی>.

54 İran İslam Cumhuriyeti Anayasası madde 15'e göre: "İran milletinin resmi ve ortak dili Farsçadır. Resmi yazışmalar, metinler ve senetler ve okullarda okutulan ders kitaplarının bu dilde olması gerekir. Fakat basında ve toplu iletişim araçlarında yerel ve etnik dillerin kullanılması ve okullarda Farsçanın yanında yerel edebiyatın öğretilmesi serbesttir".

55 Nuşin Yaveri, "Egvan ve Gomiyet Der Ketabhaye Dersi", *Goftogu*, S 3 (1993), s. 98.

56 Tekizade, *age.*

Pehleviler devrinde ülkedeki farklı etnikleri bir arada tutma fonksiyonunu İranlı kimliği ve milli bağlılık yerine yetirmekteydi, fakat devrimden sonra birleştirici görev İslam ve Müslüman kimliğine devredildi ve İslami kimlik olası etnik çatışmaların panzehri konumuna geldi.⁵⁷

İran Eğitim Bakanlığının 1980. yıla ait belgelerinin birinde İran'da etnik çeşitliliğin ve yerel farklılıkların en iyi şekilde dersliklere yansıtılması önerilir ve yerel-etnik geleneklerin korunması vurgulanır.⁵⁸

“İller Coğrafisi” adlı yeni derslik kitabının bu talebe karşı hazırlandığı düşünülüyor.⁵⁹ 10. sınıflar için öngörülen bu kitap daha sonra İl Tanıma(Osntanşeni) dersliği ile değiştirildi. Bu dersliklerde İran'ın Türk illeri olan Doğu ve Batı Azerbaycan, Erdebil ve Zencan illerine ait yerel gelenekler ve kültür kısıtlı ölçüde yansıtılıyor, fakat Türklerin tarihi ve dili konusunda hâkim tarihçiliğin belirlediği çizgilerin dışına çıkılmıyor.

Tüm bunlara rağmen genel olarak baktığımızda Pehlevi devrinin etnik gruplara bakış açısı devrimden sonra da devam etti ve konuya ulusal zenginlikten daha ziyade ulusal güvenlik sorunu gibi bakıldı.

Fakat devrimden sonraki ders kitaplarını devrimden önceki dersliklerle karşılaştırdığımızda çıplak ırkçılık içeren metinlerin bir hayli yumuşamasını ve etnik kök ve kavimlerle ilgili konulara dolaylı olarak atıfta bulunduğunu görmek mümkündür.

2. 2. İran İslam Cumhuriyeti'nin Tarih Dersliklerinde Türkler

Dersliklerde Türkler eski devrilerde İran'ın kuzeydoğusunda yaşayan, göçeri hayat süren, hayvancılıkla uğraşan kabileler gibi tanımlanırlar,⁶⁰ onların tarihi geçmişi, dilleri, kültürleri, yazıtları ve abideleri hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir. İlk tarihleri hakta dakik bilginin olmadığı belirtiliyor.⁶¹

Türklerin İslam'dan sonra tedricle İran'a gelmeleri, Samani şahlarının onlardan birçoğunu köle olarak hizmete alıp inşaat ve harp işlerinde kullandıkları, bu köle-kulların bazılarının daha sonra Müslümanlaştıkları ve yetenekleri sayesinde ordu komutanlığına kadar yükseldikleri kaydediliyor.⁶²

57 Tekizade, *age.*

58 Yaveri, *age.*, s. 99.

59 Yaveri, *age.*, s. 99.

60 Sazmane Pejuheş ve Bernamerizi Amuzeşi, *Motaleat-i Ectemayi, Pencom-i Debestan*, Eğitim Bakanlığı, Tehran 2016, s. 102.

61 Mesud Cevadian, *Tarih-i İran ve Cibani (1), Sal-i Dovvom-i Motevessete*, Eğitim Bakanlığı, Tehran 2012, s. 144.

62 Hoseyn Khelilifer, Golameli Heddad Adel, *Talimat-i Ectemai, Pencom Debestan*, Eğitim

İran'da Türk hanedanlar devri sadece Gazneliler, Selçuklular ve Harez-
mşahlarla sınırlandırılır. İran tarihinin bu devrinin Türk hükümetleri devri
adlandırıldığı yazılıyor. Böylece, Türk devri sadece 500 senelik bir dönemle
kısıtlı kalıyor ve Safeviler, Avsşarlar gibi diğer Türk hanedanlar buna dahil
edilmiyor.⁶³

Bazı kitaplarda ise, Türklerden söz giderken köle sözü yerine esir sözü
kullanılmaktadır. Mesela 2012-2013 eğitim yılı için hazırlanmış 7. sınıf ta-
rih dersliğinde esirlikten ordu komutanlığına yükselmiş Türk ırklı kuman-
danların Samani vezirlerin işlerine karıştıkları, şahların bunların ellerinde
oyuncak oldukları, bunun neticesinde yaranan ciddi sorunların ise Samani
devletinin yıkılmasına neden olduğu yazılıyor.⁶⁴

“Türk Gulamları” Abbasiler devletinin çökmesinde de suçlu gösterilir,
onların halife üzerinde ve saraydaki nüfuzlarının devletin zafiyete uğrama-
sında etkili olduğu belirtiliyor.⁶⁵

Yine Pehleviler devrinde olduğu gibi Türk şahlarının yöneticilikten an-
lamadıkları ve bu yüzden de İranlı vezirlerden yardım aldıkları ima ediliyor
ve uğurlar İranlı vezirlerin ayağına yazılıyor.

Örneğin 2012-2013 eğitim yılının 10. sınıf tarih dersliğinde Toğrul
İranlıların ülke yönetimindeki yeteneklerinden faydalanarak Selçuklu kabi-
le liderliğinden büyük arazisi olan güçlü bir devletin başkanlığına yükseldi
diye yazılmaktadır.⁶⁶ Veyahut 5. sınıf tarih dersliğinde Türk sülalelerin ülkeyi
idare etmek için “zeki İranlı” vezirlerden yardım aldıkları denilir, ve kitabın
“sınıfta diyalog” bölümü için neden Türk hükümetlerin ülkeyi yönetmekte
İranlı vezirlerden yardım aldıkları konusu önerilir, İranlıların Türk hükü-
metleri devrinde yönetimdeki rolü ne idi sorusu verilir.⁶⁷

Yine 2016-2017 eğitim yılı için hazırlanan 5. sınıf dersliğinde göçebe
kabilelerden olan Türk soylu hükümdarların ülke yönetiminden bir o kadar
da anlamadıkları, bu yüzden de “zeki ve bilge” İranlı vezirler seçtikleri vur-
gulanmaktadır.⁶⁸

Bakanlığı, Tehran 2014, s. 102.

63 Hoseyn Khelilifer, Golameli Heddad Adel, *Talimat-i Ectemai, Pencom Debestan*, Eğitim
Bakanlığı, Tehran 2012, s. 102; Sazmane Pejuheş ve Bernamerizi Amuzeşi, *age.*, s. 102; Ce-
vadian, *age.*, s. 144.

64 Mesud Cevadian, *Tarih, Sal-i dovvom-i Rahnemayi Tehsili*, Eğitim Bakanlığı, Tehran
2012, s. 37.

65 Cevadian, *Tarih-i İran ve Cihan (1)*, s. 130.

66 Cevadian, *Tarih-i İran ve Cihan (1)*, s. 148.

67 Khelilifer, *Talimat-i Ectemai, Pencom Debestan*, s. 103, 104.

68 Sazmane Pejuheş ve Bernamerizi Amuzeşi, *age.*, s. 103.

Moğollar ve Timurlular döneminde de İranlı vezirlerin rolü abartılır. Moğolların İran kültürü etkisi ile birçok “çirkin geleneklerinden” ve geçmiş “vahşilikten” uzaklaştığı, onların İranlı bilge vezirleri İran halkına büyük hizmetlerde buldukları deniliyor.⁶⁹

Hülagû Hanın İranlıların düşünce ve tecrübelerinden yararlanarak Moğol'dan ziyade İranlı özellikleri taşıyan bir hükümet yarattığı yazılır ve İranlı devlet adamlarının Moğolların yıkıcı ve sert mizacını dizginledikleri iddia edilmektedir.⁷⁰

Yine Timur'un oğlu Şahruh'un İran'da yaşayıp İran kültüründen etkilendiği için atasının tersine, güvenliği ve barışı sağlamağa, bilimi ve medeniyeti yaymağa daha çok gayret gösterdiği, bu yüzden de onun hükümeti devrinde Timurlular devletinin Türk-Moğol ayanları ve kabilelerine bağlılığının azaldığı, İranlı devlet adamlarının yönetimdeki rolünün arttığı yazılır.⁷¹

Bir başka ilginç konu da Türk hanedanları zaferinin İran'ın zaferi gibi gösterilmesidir. Örneğin Malazgirt savaşının sonuçlarından bahsedilirken Anadolu'da İslamın ve Farsçanın yayılması yazılıyor, ancak Türkleşmeden söz edilmiyor.⁷²

Aynı biçimde Farabi, İbn-i Sina ve Birûni nasıl Pehleviler devrindeki dersliklerde İranlı bilim adamları olarak gösterilirdi, İslami devrimden sonra da İranlı bilim adamları sırasında yer almaktadırlar.⁷³

Yine de Pehleviler devrinde olduğu gibi Safevîlerin soy kökü hakkında susmağı tercih ediyor tarihçiler. Osmanlı Türkleri ve Özbeklerin İran'da Şiiliğin devlet dini olduğundan rahatsız oldukları, bu yüzden Safevîlerle savaşlara girdikleri yazılır.⁷⁴ Çaldıran savaşında Osmanlıların top ve tüfekleri olduğu için İranlıların yiğitliklerinin sonuçsuz kaldığı yazılıyor, Osmanlıların Türk olduğu vurgulanırken Safevi ordusu “İranlı askerler” adlandırılır, onların Türk kökünden konuşulmuyor,⁷⁵ Safevi sözü yer yer Türk sözünün karşısında kullanılıyor.⁷⁶

69 Cevadian, *Tarih, Sal-i dovvom-i Rahnemayi Tehsili*, s. 55.

70 Cevadian, *Tarih-i İran ve Cihan (1)*, s. 158.

71 Cevadian, *Tarih-i İran ve Cihan (1)*, s. 163.

72 Cevadian, *Tarih-i İran ve Cihan (1)*, s. 148.

73 Cevadian, *Tarih, Sal-i dovvom-i Rahnemayi Tehsili*, s. 61.

74 Khelilifer, *age.*, s. 110.

75 Khelilifer, *age.*, s. 110.

76 Cevadian, *Tarih-i İran ve Cihan (1)*, s. 164.

Sonuç

İran'ın resmi tarihlerinde Türklere karşı önyargılı, ideolojik ve siyasallaştırılmış tutum hala mevcut olsa da, onun git-gide yumuşamasını ve değişmesini sezme mümkündür. Küreselleşme ve iletişim çağında tabii ki, İran Türkleri artık tarihi yalnız resmi kanallardan öğrenmiyor ve resmi tarihçiliğe paralel kendi milli tarihçiliklerini ortaya koymaya başlamışlar.

Bunu özellikle belirtmek isteriz ki, İran Türk aydınlarının önemli bir kesimi son 100 yılda resmi tarihçiliğin sunduğu tezlerle karşı direnmiş, kendi milli kökleri ve tarihlerini savunmaya çalışmışlar. Ama onların etki dairesi özellikle de İslami devrimden önce sınırlı olmuş ve kendi düşüncelerini topluma yansıtmada bir o kadar da başarılı olmamışlardır.

Fakat 1979 devriminden sonra, özellikle de son dönemlerde İnternet kullanımının yaygınlaşması ve uydu kanalları aracılığı ile yayın yapan Türkiye ve Azerbaycan TV kanallarının, bu ülkelerden gelen kitap ve jurnallerin etkisi sonucunda İran Türklerinin kendi tarihlerine ilgileri artmış ve resmi tarihçilik sorgulanmaya başlanmıştır.

1990. yılların sonlarından başlayarak ülkede İran Türklerini konu alan birçok tarih kitabı yazılmış ve yayımlanmıştır. Bu kitaplarda ise ana bakış ülkenin resmi tarihçiliğinin tam aksi olarak Azerbaycan'ın tarihi köklerini, Türk milli kimliğini savunmaktır. Türk dilli matbuatta çıkan ve tarihi geçmişi konu olan yazıların da neredeyse hepsi İran hâkim ideolojisinin Azerbaycan Türkleri, onların tarihi kökeni ile ilgili ileri sürdüğü ve tebliğ ettiği resmi teorileri reddetmek çerçevesinde yazılır.

Bu yazılarda etnik köken meselesine ilişkin bir birinden farklı iki yüzeyel- promosyonel ve nesnel-bilimsel bakış açısını görmek mümkündür.

Birinciler Azerbaycan Türklerinin soy kökünü etnik kökenleri hala tartışma konusu olan bölgenin kadim kavimlerine (Gutiler, Lullubiler, Mannalar ve b.) bağlıyor, onları eski Türk halkları gibi gösteriyor, tarihini idealleştirip Fars kökenli kavimlerin tarihini karşısına çıkarıyorlar.

İkinci yaklaşımda ise, yüzde yüz otokton halkın mevcut olmadığı, İran'daki Türkler ve diğer halklar da dâhil olmakla çağdaş halkların ecdatlarının kendi etnik tarihlerinin belli dönemlerinde bir yerden diğer bir yere göç ettikleri vurgulanıyor.⁷⁷

77 Nəsim Nəsimli, *İranda Tarixi Keçmişimizə Munasibət*, Bütöv Azərbaycan, Bakü 1997, s. 175.

İran'da Türkleri ve özellikle de Azerbaycan Türklerini konu alan milli tarihçilik çerçevesinde kaleme alınan yazıları inceledikte üç ana ekolü görmek mümkündür: Sovyet ekolü, Türkçü ekol ve Türklerin otokton halk olduğunu savunan ekol.

Sovyetler Birliği'nin desteğiyle 1945'te Güney (İran) Azerbaycan'da kurulan bir senelik Azerbaycan Milli Hükûmeti devrinde yayımlanan tarihle ilgili yazılar Sovyet ekolünün en başlıca örneklerindedir. Bu ekolün temel fikri Azerbaycan halkının zengin geçmişi ve tarihi olduğunu savunmak, hâkim teorilerin tam tersine tarihi bakımdan Farslardan bütünlükle farklı ve bağımsız bir halk olduğunu ispatlamaktır. Bu devirde "Azerbaycan" gazetesinde yayımlanan ve Azerbaycan Türklerinin tarihi ve soy kökünü ele alan yazılarda bu halkın geçmişi Medlere bağlanır,⁷⁸ Türk ve Türkçe sözlerinin kullanılmaması için belirli bir özen gösterilir, onların yerine Azerbaycan milleti ve Azerbaycan dili terimleri kullanılıyor. Azerbaycan dilinin bütün tarih ve tarih öncesi dönemlerde İran'ın diğer bölgelerinden farklı olduğu belirtiliyor.⁷⁹ Yazılarda Azerbaycan Türklerinin geçmişi, tarihi, dili hakkında konuşulurken onların Türk kökeni, diğer Türk halklarla ilişkisi hakkında hiçbir fikir söylenmiyor, halkın tarihi Azerbaycan'ın coğrafi sınırları çerçevesinde anlatılır, Sovyet tarihçiliğinin bu konudaki hassasiyetleri dışına çıkılmıyor.

Sovyet ekolü İslami devrimden sonra da solcu görüşlü bazı Türkçe dergilerde ve sol düşünceli Azerbaycanlı yazarların yazılarında devam ettirmiştir. Fakat etki dairesi bir o kadar da büyük olmamış ve git-gide azalmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile de fiili olarak tarihe geçmiştir.

Özellikle Türkiye tarihçiliğini örnek alan Türkçü ekol, İran Türklerinin tarihini ülkenin sınırlarına kısıtlamıyor ve Türk tarihini bir bütün olarak ele alır, yüzeysel yaklaşımdan daha ziyade bilimsel bakış açısına üstünlük verir.

Bu ekolde duygusal-yüzeysel yaklaşımın en önemli siması Ali Tebrizli ve onun meşhur *Dil ve Edebiyat* (1981) kitabıdır.⁸⁰

78 F.İ., "Azerbaycan Sohbet Mikoned-3", *Azərbaycan*, S 45 (1945), s. 3.

79 "Azerbaycan Dili Haqqında", *Azərbaycan*, S 45 (1945), s. 2,3. "Zebane Azerbacan", *Azərbaycan*, S 50 (1945), s. 4.

80 Ali Tebrizli, *Dil ve Edebiyat*, Atropat, Tehran 1981. Bu kitabın İran'da ikinci basımı 2007 yılında, *Güneş Dergisi* çalışanlarının emeği sonucunda, Said Muğanlı'nın editörlüğünde gerçekleşti. Fakat ikinci baskıda bazı değişiklikleri görmek mümkündür, örneğin Varlık dergisi veya şair Bulut Karaçorlu-Sehend hakkında yazılan aşağılayıcı sözler ikinci baskıda çıkarılmıştır.

Bilimsel bakış açısına ise *Varlık Dergisi*'nde (İran'da 1979'dan beri 3 ayda bir yayımlanan dergi) yayımlanan tarihi makaleleri örnek göstermek mümkündür.⁸¹

Türklerin İran'da otokton halk olduğunu savunan ekol Türkiye'de 1930'lu yıllarda geliştirilen Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezinden ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilk yıllarındaki milli tarih arayışlarından esinlenir ve Türklerin İran ve Azerbaycan'da en kadim halk olduğunu savunur. İran coğrafyası çerçevesinde milli tarih inşa etmeğe çalışır. Bugün İran'da gerek Türk dilli dergiler ve kitaplarda yayımlanan tarihi yazılarda, gerek internet sayfalarında en geniş yayılan, halk tarafından benimsenen bakış açısıdır.

Bu mektebin en önemli siması Muhammed Taki Zehtabidir (1923-1998). Onun iki ciltlik İran Türklerinin Eski Tarihi kitabı bahsettiğimiz ekolün temeli sayıla biler.⁸²

Kitabın İran Türkleri, özellikle de genç kuşak arasında inanılmaz derecede yaygın ve meşhur olması, "çoktan insanları bezdirmiş resmi tarihçiliğe alternatif arayışını" gösteriyor.⁸³

Fakat bu kendi tarihine sahip çıkma girişimi birçok zaman aşırı şekil almış- Azerbaycan'daki tarihi şahsiyetlerin neredeyse hepsinin Türklere bağlanması, Med ve Urartu gibi devletlerin Türk devletleri olduğunun ileri sürülmesi ve b.- Türklerin gerçek tarihlerinden uzaklaştırılması ile sonuçlanmıştır. Bilimsellikten uzak bu fanatik-romantik yanaşma kısa vadede İran Türkleri arasında milli heyecan yaratsa dahi uzun vadede geçmişe, kendi tarih ve tarihçiliklerine güvensizlikle sonuçlanıp, bilimsel Türk tarihçiliğine zarar vere biler.

İran Türk tarihçiliğinin en büyük sorunlarından biri de, bu ülkede akademik Türk tarihçilerinin yetiştirilmemesidir. Bu konuda ise Türkiye ve

81 Cevat Heyet, "Oğuzha", *Varlık*, S 55-56 (1984), s. 1-11; S 57-58 (1984), s. 45-56; S 59-60 (1984), s. 45-55; S 61-62 (1984), s. 67-81; S 63-64 (1984), s. 29-40.

82 Kitabın eski İran ve Azerbaycan sakinlerinin etnik terkihi, burada kurulmuş devletler ve medeniyetler, Makedonyalı İskender işgaline kadarki devrin siyasi ve kültürel gelişmelerini içeren birinci cildi İran'da 1998. yılda yayımlandı. Eserde milattan önce 4. binyılıktan Perslerin İran'a gelmesine kadar 3500 yıllık bir dönemde İran arazisinde Türklerin babalarının yaşadıkları, devletler ve medeniyetler kurdukları ileri sürülür. Məhəmməd Tağı Zehtabi(Kirişçi), İran Türklerinin Əski Tarixi(Ən qədim dövrdən İskəndərə Qədər), Əxtər, Tebriz 1998.

83 Nəsim Nəsimli, "Dr. Zehtabinin Çürütməsi", *Güneyli-Quzeyli məsələlərimiz*, Aypara, Bakı 2013, s. 175.

Azerbaycan'ın üniversiteleri ve akademik çevreleri, bu ülkenin tarihe ilgisi olan gençlerini eğitmekle kardeş ülke Türklerinin kendi geleceklerini inşa etmekte eşsiz rol oynaya bilerler.

İran'da Türklerin tarihinin doğru, tarafsız ve bilimsel çerçevede öğrenilmesi ve Türk kimliğinin pekişmesi aynı zamanda bölgenin geleceği açısından da olumlu sonuçlara yol açabilir.

KAYNAKLAR

Afşar, Mahmud, “Meseleye Melliyet ve Vehdete Melliye İran”, *Ayende*, S 8 (1927), s. 556-559.

“Azerbaycan Dili Haqqında”, *Azərbaycan*, S 45 (1945).

Cevadian, Mesud, *Tarih, Sal-i dovvom-i Rahnemayi Tehsili*, Eğitim Bakanlığı, Tehran 2012.

Cevadian, Mesud, *Tarih-i İran ve Cihan (1)*, Sal-i Dovvom-i, Eğitim Bakanlığı, Tehran 2012.

F.İ., “Azerbaycan Sohbet Mikoned-3”, *Azərbaycan*, S 45 (1945).

Foruği, Muhammed Ali, “Mekame Ercmende Ferdovsi”, *Ermağan*, S 11 (1934), s. 746-759.

Foruği, Zekaolmolk, *Tarih-i Mokhteser-i İran ve Alem (Sal-i Pencom ve Şeşom Medares-i Ebtedayi)*, Elmi, Tehran 1929.

Foruği, Zekaolmolk, *Tarih-i Mokhteser-i İran (Sal-i Sevvom ve Chaharom Medares-i Ebtedayi)*, Metbuat, Tehran 1929.

Hamedi, Zehra, “Asibşenasiye Tedvine Kotob ve Mesaele Amuzeshiye Derse Tarikh der Doreye Reza Şah”, *Motaleat-i Tarih-i Ferhengi (Pejubeş Name Encomen-i İrani-i Tarih)*, S 17 (2013), s. 21-40.

Hamedi, Zehra, *Mebani-yi İdeoloji-yi Hakemiyyet ve Tesir-i An Ber Motun ve Mevadd-i Dersi Der Esr-i Pehlevi-yi Evvel*, Neşre Tarikhe İran, Tehran 2016.

Heddad, Mohsen-Hekimollahi, Nosretollah-Zenhari, Abdoleli-Heyderi, Cavad-Kerimi, Behmen-Genci, Mohemmed Heslen-Meşhun, Heslen-Khezael Rıza-Celayifer, Eli Ekber-Musevi, Makui Esedollah-Medeni, Morteza-Perviz, Ebbas-Şemim, Eli Esğer-*Tarih Barayi Sal-i Pencom-i Tabii ve Riyazi ve Hanedari*, Eğitim Bakanlığı, Tehran 1963.

Heddad, Mohsen-Hekimollahi, Nosretollah-Zenhari, Abdoleli-Heyderi, Cavad-Kerimi, Behmen-*Tarih-i Cihan Barayi Sal-i Şeşhom-i Edebi (Tarih-i İran)*, Eğitim Bakanlığı, Tehran 1957.

“Hemleye Khamuşe Comhuriye Eslami Be Asare Temeddoniye İran Bastan”, 24/11/2016, sa. 23.35, <https://tavaana.org/fa/آثارِجاستانى>.

Heyet Cevat, "Oğuzha", *Varlıq*, S 55-56(1984), s. 1-11; S 57-58 (1984), s. 45-56; S 59-60 (1984), s. 45-55; S 61-62 (1984), s. 67-81; S 63-64 (1984), s. 29-40.

Kevim, Emir Ali Khan, *Tarih-i Sal-i Sevvom ve Çaharom-i Ebtedayi*, Terekki, Tehran 1928.

Khelilifer, Hoseyn, Heddad Adel Golameli, *Talimat-i Ectemai, Pencom Debestan*, Eğitim Bakanlığı, Tehran 2014.

Khosrovpur, *Mecmueye Emir*, Tarikhe Mokhtesere İran, Sale Pencom ve Şeşom, Seadet, Tehran 1928.

Mecdzade, Sehba Cevad, *Tarih-i Umumi ve İran (Berayi sal-i Sevvom-i Debirestanha ez ruy-i Bername-yi Vezaret-i Mearef)*, Merkezi, Tehran 1938.

Mehbubi, Erdekani Hoseyn-Rezvani, Mohemmed Esmayil-Zekayi, Ehmed-Mohemmedian, Ebolkasem-Berzger-Hoseyn, Behari Ezzetollah, *Tarih Barayi Sal-i Çaharom-i Tabii ve Riyazi ve Hanedari*, Eğitim Bakanlığı, Tehran 1972.

Meşkûr, Mohemmed Cevad-Doletşahi, Esmayil-Kerimi, Behmen-Khelili, Mohemmed Heseni, *Tarih-i İran, Sal-i Sevvom-i Debirestan*, Eğitim Bakanlığı, Tehran 1978.

Nəsibli, Nəsib, "Dr. Zehtabinin Çürütməsi", *Güneyli-Quzeyli məsələlərimiz*, Aypara, Bakı 2013.

Nəsibli, Nəsib, *İranda Tarixi Keçmişimizə Munasibət*, Bütov Azərbaycan, Bakü 1997.

Pehlevi, Reza Şah, *Sefernameye Khuzestan*, Sefernameye Mazandaran, Bonyade Daryuş Homayun, Hamburg 2013.

Rehmanian Daryuş, "Der Peye Khodagahiye Tarikhiye İranian", *Mehrname*, S 18 (2011), s. 230-232.

Sazmane Pejuheş ve Bernamerizi Amuzeşi, *Motaleat-i Ectemayi, Pencom-i Debestan*, Eğitim Bakanlığı, Tehran 2016, s. 102.

Şehifeye, Emam Khomeyni, 11/07/2016, sa. 22.40, <http://farsi.rouholah.ir/library-index#sahifeh>.

Tebrizli Ali, *Dil ve Edebiyat*, Atropat, Tehran 1981.

Tekizade, Ekber, “Ekvame İrani ve Komiyet der Ketabhaye Dersiyə Mektee Ebtedayi”, 14/05/2016, sa. 23.00, <http://anthropology.ir/node/3770.html>.

Terefdari Ali Muhammed, “Tarikhnegariye Nasyonalistiye Moasere İran ve Payegozariye Ohame Tarikhye Mokaddes”, *Sure Endişe*, S 50-51 (2011), s. 219-225.

Yasemi Reşid, *Tarih-i İran berayi Tedris Der Sal-i Pencom ve Şeşom-i Ebtedayi*, Maarif Bakanlığı, Tehran 1936.

Yaveri Nuşin, “Egyam ve Gomiyet Der Ketabhaye Dersi”, *Goftogu*, S 3 (1993), s. 97-119.

“Zebane Azerbacan”, *Azərbaycan*, S 50 (1945).

Zehtabi (Kirişçi) Məhəmməd Tağı, *İran Türklərinin Əski Tarixi (Ən qədim dövrdən İskəndərə Qədər)*, Əxtər, Tebriz 1998.